

**„EVADAREA TĂCUTĂ” A LENEI CONSTANTE
ROLUL TERAPEUTIC AL DIARISMULUI**

**Drd. Valentina Silvia COPÎNDEAN (HAIDUC)
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia**

***Abstract:** The present paper emphasizes the therapeutic role of diarism and liberation from cloistering by creating wings of words (initially stifled by reasons of ontological order, but so pregnant as soul life through the prism of the inner flight it projects in the soul of the person condemned to captivity). Lena Constante's "silent escape" is another type of diary, written later, after the experience of detention ended, but capturing the experiences from the prison with the same acuity as if she had recorded them at the time of the experience. Recovered through anamnesis, the diarist's confessions are intended to facilitate the inner flight with the aim of finding the harbor of light inside her being troubled by injustices and sufferings. Finding the inner resources necessary to detach from self and the body subject to despair, hunger, cold and fear, the diarist becomes a spaceless and timeless living spirit, destined only for eternity. Her diary becomes a catalyst for the healing of wounds that have hurt and lasted for too long.*

***Keywords:** confinement, release, silence, escape, inner flight, Lena Constante*

Lena Constante a fost o artistă plastică renumită pentru tapiserie, scenografă a teatrului de păpuși, fondatoare a Teatrului Țândărică și membră a Uniunii Artiștilor Plastici. Totodată, a fost și scriitoare, compunând piese de teatru pentru copii, între care amintim: *Păpușile harnice*, *Păpușile harnice în grădiniță*, *Zâmbete în floare*, *O poveste cu un tată, o mamă și trei fetițe*, însă cele mai profunde și ofertante texte ale Lenei Constante rămân jurnalele sale în care relatează experiența carcerală traumatizantă: *Evadarea tăcută* și *Evadarea imposibilă*.

Potrivit lui Ivan Evseev, temnița este „locul căderii, al dispariției și neantizării. Se asociază adâncimilor pământului, tenebrei, haosului”¹, iar ființa zăvorâtă într-un asemenea spațiu se simte damnată, decăzută, deznădăjduită. Pentru Ruxandra Cesereanu, temnița este „un laborator alchimic în care contează spațiul și timpul, dar mai ales locuitorii Gulagului. Astfel, celula, de pildă, este o matrice care poate fi mântuitoare (paradis) sau punitivă (infern) nu atât în funcție de condițiile inumane reale, cât în percepție modelatoare”², iar pentru Lena Constante, temnița își validează ambele valențe: punitivă inițial și mântuitoare ulterior, prin consemnarea experiențelor trăite între pereții săi.

¹ Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994, p. 151.

² Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 212.

În studiul introductiv care însoțește volumul *Evadarea tăcută*, Ioana Bot inventariază temele pe care le abordează acest jurnal confesiv: „adevărul și cuvântul. Foamea, frica și frigul. Corpul, privirea supraveghetoare, celula, calendarul, mâncarea. Acestor teme li se adaugă cea a memoriei și cea a evadării interioare pentru a țese, din dezvoltările lor, pânza narațiunii despre bolgiile infernale”³. Întreaga confesiune este de o sinceritate tulburătoare, evocând cele mai dificile momente petrecute de Lena Constante în temnițele comuniste. Închisă pe nedrept, redusă constant la tăcere, diarista nu se gândește decât la evadare, o evadare spirituală, lăuntrică, intuind că evadarea fizică nu este cu puțință. Această năzuință a evaziunii se întrezărește în paginile sale de confesiune, scriitoarea notând adeseori: „Trebuia să scap. Să fug. Neputând trece de partea cealaltă a zidului, trebuia să fug din mine însămi. Să părăsesc trupul acesta care nu-mi era decât durere. Această carne mizerabilă, îndurerată și înfometată. Să neg «eu!» propriului meu trup. Să nu-i mai trăiesc durerea. Să nu mai tremur de frica lui. Corpul meu nu putea să fie decât aici. Eu puteam să fiu oriunde. El nu avea nici măcar loc să-și miște picioarele dureroase. Eu îmi voi face să crească aripi. Aripi de pasăre. Aripi de vânt. Aripi de stele. Și am să evaderez... A fost începutul unei lungi ucenicii. Evadarea nu este lucru ușor. N-am reușit s-o învăț decât încetul cu-încetul. De-a lungul a mai multor etape.”⁴ sau „Zile întregi m-au lăsat să-mi clocesc neliniștea. Evadarea? Nu mai aveam puterea nici măcar s-o doresc. Eram o apă moartă.”⁵ Cu toate acestea, Lena Constante reușește să-și făurească aripi de cuvinte prin prisma cărora poate să-și desăvârșească eliberarea: „Nu eram nici poet, nici compozitor. Dar făceam, totuși, poezii. Cântecelul și ele mă mulțumeau. Judecata critică îmi lipsea cu desăvârșire. Simțeam numai trecerea miracolului Găsisem, în sfârșit, cheia evadării. Scăpasem și de obsesia vinovată a timpului pierdut. Mă străduiam. Lucram. Desființam închisoarea. Frica. Pe mine însămi. Am trăit cu adevărat acolo, în celula aceea, ca și în multe altele, de-a lungul anilor, momente de deplină împlinire. În ciuda a tot. Ore de totală uitare.”⁶ Ioana Bot remarcă maniera aparte prin intermediul căreia reușește să evadereze: „ceea ce o ținuse în viață și o ajutase să rămână «întreagă la minte» fusese talentul artistic”⁷ și faptul că a avut tăria de a crede în ceva mai presus de sine și de propriile neputințe. În plus, tocmai datorită talentului său, diarista se poate detașa de propriul trup: „În carcera aceea, de-a lungul unor ore fără de sfârșit, am avut conștiința dualității mele. Eram făcută din două ființe. Pentru că eram acolo și mă vedeam acolo. Eram făcută din două ființe. Pentru că nu putem trece prin cea ușă zăvorâtă și totuși, puteam fi în altă parte.”⁸ Această dedublare o ajută să experimenteze o formă de autocunoaștere și de descătușare a talentului creator: „Numai acest lucru, pur mental,

³ Ioana Bot, *Tăcerea cuvintelor. Studiu introductiv în Evadarea tăcută. 3000 de zile singură în închisorile din România*, București, Humanitas, 2023. p. 20.

⁴ Lena Constante, *Evadarea tăcută. 3000 de zile singură în închisorile din România*, București, Humanitas, 2023, pp. 48-49.

⁵ *Ibidem*, p. 99.

⁶ *Ibidem*, p. 105.

⁷ Ioana Bot, *Tăcerea cuvintelor. Studiu introductiv în Evadarea tăcută*, ed. cit., p. 16.

⁸ Lena Constante, *Evadarea tăcută*, ed. cit., p. 48.

putea să-mi stăpânească în asemenea măsură memoria, atenția și voința”⁹. Diarista mărturisește „eram acum sigură că voi putea înainta încet pe această cărare necunoscută care-mi aducea la fiecare cotitură o imagine nouă. Surdă și oarbă, îndepărtată și insensibilă, voi avea în fiecare zi siguranța, de-a lungul spiralelor urcătoare, nu de a pași cu picioarele mele îndurerate pe drum, ci de a atinge punctul culminant al deznodământului, desfășurându-mi aripile evaziunii.”¹⁰

Artista plastică a surprins și în tablourile sale experiența infernului carceral, a dedublării, dar și a replierii prin anularea ființei. Deși utilizează o coloristică vie, caldă, luminoasă, ambele tablouri intitulate sugestiv *Inferno IV*, respectiv *Inferno XXVI* transmit suferința și neputința ființelor încarcerate pe nedrept. Spaima și groaza paroxistică răzbat din ambele compoziții plastice, pe chipurile îndurerate întrezărindu-se rănilile fizice și sufletești.

Lacrima de sânge de pe chipul personajului central al primului tablou (Fig. 1) trădează profunzimea suferinței ființei care poate fi percepută drept alter-ego al artistei. Aceasta pare să se cvadrupeze în: ființa îndurerată, cea înspăimântată, cea deznădăjduită și cea detașată. Cea din urmă a înțeles că numai prin detașare de propria suferință poate depăși experiența infernului dantesc. Singurul element comun îl constituie ochii celor patru arătări; deși privirea fiecăreia transmite sentimente diferite, ochii oglindesc același suflet captiv în incognoscibil.

Fig. 1. Lena Constante, *Inferno IV*¹¹

Fig. 2. Lena Constante, *Inferno XXVI*¹²

⁹ *Ibidem*, p. 279.

¹⁰ *Ibidem*, p. 256.

¹¹ <https://www.mutualart.com/Artwork/Inferno-IV/B9F2681070259EAB> accesat în 2.08.2024.

¹² <https://www.mutualart.com/Artwork/Inferno-XXVI/AB1AB1849A848B83> accesat în 2.08.2024.

În ceea ce privește cel de-al doilea tablou (Fig.2), artista a ilustrat anihilarea ființelor devenite neființe, fiind copleșite de frică, oroare, deznădejde și neputință, stări înfățișate de privirile personajelor anihilate. Ochiul se dovedesc a fi elemente centrale și în această pictură care prin cromatica ignicoloră amplifică dimensiunea suferinței umane. Ființele par a se prăbuși în neantul mistuitor, neavând niciun punct de sprijin, nicio scăpare.

Experiența temniței a fost pentru Lena Constante o experiență a neputinței, a singurătății, a frigului, foamei, fricii, a întunericului și a damnării, iar experiența diarismului a fost resimțită asemenea unei eliberări de toate aceste stări angoasante, dar și de trecutul său dureros: „Mă trezesc strivită de zidurile de ciment. Paralizată de frig. Cu dureri peste tot și cu obsesia morții. Să mor... Aș vrea să mor... Evadarea? Ce ironie! Realitatea mă frânge. Mă încleștează. Îmi sfarmă oasele. Îmi zdrobește creierul. Nici o scăpare, în afară de voința mea. De voința mea care, și așa, se fărâmițează. Căci cel mai greu este să păstrezi vie în tine voința de a voi. Să rezisti ispitei de a ceda. De a renunța la tot. Chiar la tine însuși. Ispita de a nu mai dori nimic. De a te lăsa în voia soartei. Dusă de valuri. De a pierde totul. De a te pierde. De a te da la fund în haosul minții. Cea mai grea dintre lupte. Împotriva dușmanului cel mai perfid. Celui mai subtil. Tu însuși...”¹³. Conștientizând că devine propriul său dușman, artista întemnițată se simte copleșită de durere, de moarte, de frig: „Mi-e frig până la oase”¹⁴ și „Mi-e frig în pânțele. Frig în piept.”¹⁵

Analizând volumul *Evadarea tăcută* din punct de vedere lexical, putem constata cu surprindere recurența celor trei termeni: „frică”, „foame”, „frig”, aceștia reiterându-se pe parcursul mărturisirii de 125 („frică”), de 92 („foame”), respectiv de 71 de ori („frig”). Deloc întâmplător, Ioana Bot notează mărturisirea pe care Lena Constante i-a făcut-o într-o scrisoare cu privire la redactarea confesiunii sale: „am scris-o foarte încet, încercând prin stilul textului meu să redau ceea ce numisem cei trei F ai terorii: frica, foamea, frigul”¹⁶, iar consemnarea acestora în jurnal se realizează într-un ritm lent, sacadat asemenea „gâfâitului spaimei” prin care a trecut scriitoarea.

Emilie Dubey remarcă valențele jurnalului nu doar de a aminti trecutul, ci și de a încredința uitării anumite întâmplări a căror consemnare are efecte terapeutice, purificatoare asupra diaristului: „Potrivit lui Georges Gusdorf, «scrisul intim implică o rană secretă»; în acest caz, nu mai servește la amintire, ci la uitare. Jurnalul devine catarsis și scrisul lui este singura rezistență posibilă în fața dificultăților experimentate.”¹⁷ Memorialistica detenției este cel mai elocvent exemplu, mărturisitoarea reușind să se distanțeze de suferințele îndurate în temnițele comuniste prin confesiune ca terapie, iar jurnalele lor și-au dovedit astfel efectele taumaturgice. De fapt, independent de motivele pentru care scriitorii aleg să țină un

¹³ *Ibidem*, p. 61.

¹⁴ *Ibidem*, p. 47.

¹⁵ *Ibidem*, p. 62.

¹⁶ Lena Constante, *Evadarea tăcută*, ed. cit., p. 18.

¹⁷ Emilie Dubey, *Blogues_intimes.com, Ecriture di@ristique sur internet et constitution du genre intime*, Université de Lausanne, 2007, p. 14.

jurnal intim, acesta are o însemnătate aparte în viața fiecăruia: apropiere sau detașare de trecut, confesiune sau eliberare, amintire sau uitare.

Într-un articol publicat în volumul *Memorialistica românească: între documentul istoric și obiectul estetic*, Mădălina Lascu apreciază calitatea mărturisirii Lenei Constante: „În mod paradoxal, mult mai senine sunt cele două jurnale de închisoare ale Lenei Constante, în care, la prima vedere, notațiile artistice par a lipsi din preocupările sale din timpul reclusiunii de 12 ani, dintre care 8 în izolare completă. *Evadarea tăcută*, primul și cel mai valoros dintre jurnale, reprezintă un text memorialistic unic în literatura română.”¹⁸ Cercetătoarea este de părere că primul jurnal constituie o mărturisire de sine valoroasă și consideră că „Nenumăratele suferințe și privațiuni trăite în închisoare sunt redată cu o sinceritate profundă, iar simplitatea trăirii reprezintă unica formă de asumare a durerii, a bolii, a singurătății, a reclusiunii. Discursul narativ epurat de orice artificiu stilistic dezvăluie o făptură extrem de puternică, înzestrată cu un talent artistic cuceritor, care se manifestă în orice moment prielnic. Descrierea diferitelor celule în care a fost încarcerată este realizată, de fiecare dată, cu penelul unui artist: liniile, suprafețele, fereastra, atunci când există, patul, tinea sunt trasate întotdeauna cu multă precizie și cu o voluptate a detaliului, iar lumina, naturală sau artificială, constituie un element esențial al spațiului său concentrațional”¹⁹. Mădălina Lascu conchide că „Memoriile Lenei Constante, singulare în literatura română, îmbină exprimarea literară a unor suferințe umane extreme cu măiestria unui artist care, pierzând totul, a redescoperit, cu migală, frumusețea unei întregi lumi.”²⁰

În *Cuvânt înainte* plasat în deschiderea volumului *Evadarea imposibilă*, Ioana Bot notează că „*Evadarea imposibilă* întregeste memoriile carcerale ale Lenei Constante, într-un diptic unde cărții despre anchetă, torturi și singurătatea celor 8 ani de reclusiune totală (*Evadarea tăcută*) i se adaugă acum cartea despre viața în celulele comune ale închisorii de la Miercurea-Ciuc, în așteptarea eliberării.”²¹ Redactarea jurnalelor accentuează rolul terapeutic al diarismului și eliberarea de claustrare prin făurirea unor aripi de cuvinte (înăbușite inițial din rațiuni de ordin ontologic, dar atât de pregnante ca viață sufletească prin prisma zborului interior pe care îl proiectează în sufletul celei condamnate la captivitate). Lena Constante mărturisește: „Trăisem în tăcere și vid. Nu auzisem voci. Nu văzusem oameni. Paznicii nu erau ființe omenești. Concentrată permanent asupra mea, hrănindu-mă doar cu propria mea sevă, totul mi se impregna puternic în memorie.”²² Ioana Bot a remarcat faptul că „Lena Constante se așază în rolul unei Șeherezade a infernului, care nu se salvează pe sine povestind, de la o zi la alta, ci le salvează pe cele ce o

¹⁸ Mădălina Lascu, *Memorii de artist*, în volumul *Memorialistica românească: între documentul istoric și obiectul estetic*, p. 236.

¹⁹ *Ibidem*, p. 236.

²⁰ *Ibidem*, p. 236.

²¹ Ioana Bot, *Cuvânt înainte la Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc. 1957-1961*, București, Humanitas, 2023, p. 5.

²² Lena Constante, *Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc. 1957-1961*, București, Humanitas, 2023, p. 62.

ascultă de la lânzezeala bolnavă a lipsei de ocupație, de la moartea spiritului”²³, apreciind modul în care deținutele încercau să se detașeze de experiența carcerală printr-o existență întru poveste, fantezie, reverie: „Puteam povesti tovarășelor mele [...] doar și doar năluciri. Dar femeile și fetele care mă ascultau nu doreau povești adevărate. De amarul vieții erau sătule până peste cap. Și ele, ca și mine, nu erau însetate decât de evadare.”²⁴ Printr-o formă de evaziune în vis, în basm, în utopie, ființele încarcerate găseau un refugiu din realitatea obscură în care se aflau.

În concluzie, confesiunile Lenei Constante constituie un alt tip de jurnal, redactat mai târziu, după ce experiența detenției s-a încheiat, însă surprinzând trăirile din temniță cu aceeași acuitate ca și cum le-ar fi consemnat în momentul trăirii. Recuperate prin anamneză, mărturisirile diaristei sunt menite să îi faciliteze zborul lăuntric cu scopul de a găsi limanul de lumină din interiorul ființei sale zbuciumate de nedreptăți și suferințe. Găsind resorturile interioare necesare detașării de sine și de trupul supus deznădejdiei, foamei, frigului și fricii, diarista devine un spirit viu, aspațial și atemporal, nemaifiind destinată decât veșniciei. Jurnalul său devine un catalizator al cicatrizării rănilor ce au **durut** și **durat** mult prea mult timp.

Bibliografie

- CESEREANU, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2005
- CONSTANTE, Lena, *Evadarea tăcută. 3000 de zile singură în închisorile din România*, București, Humanitas, 2023.
- CONSTANTE, Lena, *Evadarea imposibilă. Penitenciarul politic de femei Miercurea-Ciuc, 1957-1961*, București, Humanitas, 2023.
- CREȚU, Bogdan; ICHIM, Ofelia; CLIM, Marius-Radu (coordonatori), *Memorialistica românească: între documentul istoric și obiectul estetic*, Iași, Editura UAIC, 2017.
- DUBEY, Emilie, *Blogues intimes.com, Ecriture di@ristique sur internet et constitution du genre intime*, Lausanne, 2007.
- EVSEEV, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.

Webografie

- <https://www.mutualart.com/Artwork/Infern-IV/B9F2681070259EAB> accesat în 2.08.2024.
- <https://www.mutualart.com/Artwork/Inferno-XXVI/AB1AB1849A848B83> accesat în 2.08.2024.

²³ Ioana Bot, *Cuvânt înainte la Evadarea imposibilă*, ed. cit., p. 9.

²⁴ Lena Constante, *Evadarea imposibilă*, ed. cit., p. 80.